

Marcin Łączek

Rola rodziny w religijnym wychowaniu dzieci – perspektywa pedagogiczna

Rodzina to grupa społeczna, składająca się z rodziców, ich dzieci i krewnych. Rodziców łączy więź małżeńska, a rodziców z dziećmi – więź rodzicielska, stanowiąca podstawę wychowania rodzinnego oraz więź formalna określająca obowiązki rodziców i dzieci względem siebie [Okoń, 1998: 336].

Każdy z nas należy przynajmniej do jednej rodziny, rodziny macierzystej, w której dojrzewa i która ukierunkowuje jego postawę życiową oraz uczy współżyć z ludźmi [Rembowski, 1980: 127].

Rodzinę można rozpatrywać od strony socjologicznej, jako grupę społeczną promującą zarówno zdrowie somatyczne, jak i psychiczne, a także kreującą postawy prozdrowotne; od strony pedagogicznej, jako podmiot i przedmiot wychowania; od strony biologicznej, jako instytucję życiotwórczą; od strony religijnej, jako wspólnotę ustanowioną przez Boga i powołaną do współpracy z Nim oraz od strony psychologicznej, jako jedność współdziałających ze sobą osób o różnych strukturach cech osobowości [Pecyna, 1998: 7].

W definicji socjologicznej rodzina jest najbardziej naturalną, podstawową i elementarną społecznością, od wartości której zależy w dużym stopniu siła, prężność i zdrowie całej społeczności państwowej. Określenie rodziny tylko jako wspólnoty rodziców i dzieci jest zbyt wąskie. Szersze

pojęcie rodziny daje zaliczenie do niej rodzeństwa, dziadków i krewnych [Pecyna, 1998: 33].

Rodzina ma swój własny, intymny świat, ale jest jednocześnie środowiskiem otwartym, bowiem członkowie jednej rodziny wchodzą w kontakt z członkami innych rodzin. Każda rodzina, mimo swych społecznych uwarunkowań, tworzy swoje środowisko, swoistą atmosferę niepowtarzalną dla innych, ma także własną historię [Pecyna, 1998: 67].

Dla dziecka jest pierwszym środowiskiem społecznym i wychowawczym, w którym przebywa od urodzenia aż do czasu rozpoczęcia nauki w szkole. Jest pierwszą, podstawową i niezastąpioną grupą społeczną w rozwoju dziecka i to niezastąpioną w kilku znaczeniach, lecz głównie w tym, że stanowi fundament dla wytworzenia się społecznego charakteru i społecznych ideałów dziecka [Pecyna, 1998: 70].

W rozumieniu pedagogicznym rodzina jest przede wszystkim wspólnotą życia, obecną w kolejnych formacjach społeczno-ekonomicznych występujących w dziejach ludzkości. Jest ona najbardziej, jak to możliwe blisko człowieka: rodzącej się, rozwijającej i kształtującej jednostki ludzkiej [Janke, 1999: 26].

Jest grupą społeczno-wychowawczą kultywującą określone normy i wartości, realizującą je za pomocą mniej lub bardziej świadomych metod i technik, posiadającą taką, a nie inną strukturę wewnętrzną, tj. układ ról, pozycji i wzajemnych stosunków [Zaborowski, 1969: 25].

Rodzina jest jedyną grupą społeczną, która powstaje i poszerza się w zasadzie dzięki procesom biologicznym. Zakłada ją małżeństwo, które psychicznie czuje się gotowe do podjęcia funkcji opiekuńczych i wychowawczych względem mającego narodzić się dziecka [Pecyna 1998: 35].

Z. Zaborowski twierdzi, że rodzina jako grupa naturalna jest oparta na związkach krwi, małżeństwa lub adopcji. To grupa o charakterze wspólnoty, której podstawową funkcją jest utrzymanie ciągłości biologicznej społeczeństwa, stąd prokreacji dzieci jest istotną jej funkcją [Zaborowski, 1969: 21].

Rodzina jako wspólnota przygotowuje dziecko do pełnienia określonych funkcji społecznych, równocześnie przekazuje wartości, normy, wzory zachowań i obyczaje [Kuśnierz, 2000: 137].

Wytwarza u dziecka moralną kontrolę nad własnym postępowaniem, kształtuje światopogląd i czyni w ten sposób człowieka członkiem określonego społeczeństwa, a także konsumentem i producentem dóbr jego kultury. Rodzina katolicka jest pierwszą szkołą chrześcijańskiego światopoglądu i chrześcijańskiej moralności [Sękowska, 1982: 100].

W rodzinie człowiek zostaje określone poglądy, wierzenia, system wartości – to znaczy określoną kulturę rodzinną, której wpływowi będzie poddany od samego początku swego życia. W tym okresie rodzina jest jedyną grupą kształtującą zachowanie człowieka, bowiem rodzice przekazują dziecku pierwsze wzorce postępowania oraz system wartości [Grudniewski, 2000: 10].

Patrząc na rodzinę od strony psychologicznej, zauważamy, że pierwsze doświadczenia wyniesione z domu rodzinnego decydują o przyszłych losach człowieka. Doświadczenia te mogą być pozytywne i ułatwiać funkcjonowanie w różnych, złożonych sytuacjach społecznych, ale mogą być też negatywne i przyczyniać się do powstawania konfliktów i problemów osobistych. Normy moralne i systemy wartości przekazywane w rodzinie wyznaczają kierunek zachowania i postępowania człowieka oraz uszlachetniają uczuciową sferę rozwoju. W konsekwencji przyczyniają się do tego, że człowiek obdarza innych życzliwością i szacunkiem. Specyfika więzi emocjonalnych w rodzinie decyduje o zdolności jednostki do nawiązywania trwałych więzi uczuciowych z innymi ludźmi, a pozytywna atmosfera wychowawcza jest podstawą funkcjonowania społeczno-emocjonalnego dziecka. Nieprawidłowe oddziaływania wychowawcze są najczęściej przyczyną zaburzeń osobowości. Zatem prawidłowo funkcjonująca rodzina jest pierwszym ogniwem w całym cyklu pozytywnych relacji interpersonalnych, jest podstawą kształtowania się dojrzałej osobowości [Sztanke, 1995: 73].

Rodzina spełnia złożony i rozbudowany system funkcji oraz zadań, które według F. Adamskiego, H. Izdebskiej, J. Maciaszkowej, Z. Tyszki są pochodną ogólnie pojmowanych funkcji [Grudniewski, 2000: 8].

J. Szczepański przez zadania rozumie pewien zakres czynności mających wywołać pożądane skutki, które oceniane są przez szersze zbiorowości; natomiast funkcje określa jako ogół czynności i ich skutków związanych z wykonywaniem zadań zamierzonych, jak i nieprzewidywanych, ubocznych, a nawet niepożądanych [Grudniewski, 2000: 10].

Według wybitnego socjologa Mc Ivera współczesna rodzina spełnia trzy zasadnicze funkcje, których poza nią nikt nie potrafi wypełnić. Są one następujące: stałe zaspokajanie potrzeb seksualnych małżonków, prokreacja i pielęgnacja dzieci oraz zaspokajanie potrzeby życia domowego [Zaborowski, 1969: 11-12].

M. Ziemska natomiast dzieli funkcje na: prokreatywne usługowo-opiekuńcze, socjologiczne i psychologiczne [Grudniewski, 2000: 8].

Zdaniem S. Kowalskiego istnieją trzy podstawowe funkcje: prokreacyjna – wynikająca z dążenia człowieka do zaspokojenia popędu płciowego i posiadania potomstwa będącego motywacją zawierania małżeństwa i tworzenia rodziny; wychowawcza – konsekwencja funkcji prokreacyjnej – udział rodziny w socjalizacji dziecka we wszystkich jej fazach: od wczesnej opieki do usamodzielnienia się, zapewnienia dzieciom odpowiedniego startu życiowego oraz gospodarcza, którą Natalia Han-Ilgiewicz formułuje jako dostarczanie pożywienia, mieszkania i innych niezbędnych warunków do utrzymania się przy życiu, dostarczanie możliwości społecznego współistnienia, jako fundamentu do wytworzenia i rozwoju poczucia więzi, zapewnienie niezbędnych warunków pozwalających na ukształtowanie „osobowości personalnej” związanej z uznaniem i zrozumieniem tożsamości rodzinnej, formułowanie się ról seksualnych, adekwatnych do wieku poszczególnych członków instytucji rodzinnej, wdrażanie do integracji z rolą społeczną i wyrabianie poczucia odpowiedzialności osobistej i społecznej oraz kultywowanie umiejętności uczenia się zadań życiowych i

wytworzenia postawy, pozwalającej na przejawianie twórczości indywidualnej oraz inicjatywy społecznej [Grudniewski, 2000: 10].

S. Maria Bogumiła Pecyna wymienia jako podstawowe funkcje rodziny funkcję rozrodczą, której społeczeństwo zawdzięcza swą ciągłość biologiczną, funkcję wychowawczą polegającą na przekazywaniu młodemu pokoleniu dziedzictwa społecznego, kulturalnego i religijnego oraz zaspokojenie potrzeb emocjonalnych [Pecyna, 1988: 14].

Natomiast Andrzej W. Janke podaje, że funkcja socjalizacyjno-wychowawcza, obok prokreacyjnej, materialno-bytowej, kulturalnej, opiekuńczej i emocjonalnej, zajmuje pozycję znaczącą [Janke, 1999: 27].

Jak widzimy autorzy podają różnych zakres funkcji, ale niemożliwe ze wszystkich funkcji rodziny wynikają konsekwencje natury wychowawczej, jak: dbanie o prawidłowy rozwój dziecka, rozwój intelektualny, rozwijanie zainteresowań, uczuć, wdrażanie w życie grupy społecznej itp. Rozpiętość zadań rodziny jest bardzo duża, jednak wszystkie powinny być traktowane jako równie ważne i zsynchronizowane, gdyż życie rodziny związane jest z miłością [Kutiak, 2000: 24].

Na pełnienie funkcji w rodzinie wpływają różne czynniki. Jednym z najważniejszych jest struktura rodziny [Grudniewski, 2000: 11].

Z. Tyszka podaje następujące dane, które mogą charakteryzować strukturę rodziny: *liczba i jakość członków rodziny (liczba dzieci, liczba innych krewnych), układ ich pozycji i ról społecznych, przestrzenne ich usytuowanie, siła więzi instytucjonalnych i psychicznych łączących poszczególnych członków rodziny, świadcząca o większej lub mniejszej spójności rodziny, podział na czynności oraz strukturę wewnątrzrodzinnej władzy i autorytetów, łącząca się dość ściśle z układem pozycji społecznych, a także wewnątrzrodziny rozkład miłości i względów* [Grudniewski, 2000: 11].

Rodzina jako grupa społeczna opiera swoje funkcjonowanie na pewnych standardach, wzorach i normach regulujących wzajemne stosunki członków rodziny, ich stosunki z innymi grupami i ludźmi. Wzory i normy te określone są przez normy ustawodawcze oraz współczesne procesy społeczno-obyczajowe (np. równouprawnienie żony, jej praca zarobkowa),

lokalne warunki, zwyczaje i obyczaje (inne normy wytwarzają się w wielkomiejskiej rodzinie urzędniczej, inne w rodzinie rzemieślniczej, jeszcze inne w chłopskiej itd.) oraz przez specyficzne czynniki właściwe każdej rodzinie związane np. z wiekiem, osobowością rodziców, liczbą dzieci itp. [Zaborowski, 1969: 26].

Przy wypełnianiu funkcji rodziny badacze przypisują duże znaczenie zgodnemu współżyciu małżonków, a co za tym idzie – prawidłowemu spełnianiu ról społecznych względem wszystkich członków rodziny. Sytuacją najbardziej optymalną jest taka, gdy dziećmi opiekuje się oboje rodziców. Negatywne konsekwencje zubożająca oddziaływanie wychowawcze ma rodzina niepełna, w której brak jest matki lub ojca [Grudniewski, 2000: 9].

Pozycje i role kluczowe w każdej rodzinie to pozycje i role rodziców. Głównie dzięki istnieniu rodziców rodzina współczesna staje się społecznym systemem; okazuje względną trwałość i ciągłość, ma swoistą organizację, polegającą na podziale funkcji między poszczególnych członków; utrzymuje świadomość własnej odrębności, własne tradycje i przyzwyczajenia, stałe ustosunkowanie do innych grup i zbiorowości. Dzięki rodzicom grupa rodzinna kształtuje czynności i osobowości swych członków, wychowuje uczestników rodzinnej wspólnoty [Czapów, 1968: 6].

Rodzina spełnia podstawową rolę w procesie uspołeczniania małego dziecka (do trzech lat). Później jej rola opiekuńczo-wychowawcza maleje, na rozwój moralno-społeczny dziecka zaczynają również oddziaływać przedszkole, szkoła i inne instytucje wychowawcze oraz środowisko rówieśnicze, w którym dziecko poddane jest z reguły wpływom niekontrolowanym [Zaborowski, 1969: 10].

Rodzicom nie wolno jednak zrzucić na nikogo odpowiedzialności za wychowanie dzieci [Kamiński, 1994: 261].

Konieczne jest zainteresowanie się tym, co dzieci robią w szkole, na ulicy i poza domem [Kamiński, 1994: 261].

Działalność wychowawczej rodziny nie jest w stanie zastąpić żadne inne środowisko i to ze względu na typ więzi łączących człowieka z rodzi-

ną oraz obyczajowo i społecznie usankcjonowaną konieczność jej posiadania. Jednym z czynników rozwoju dziecka jest środowisko rodzinne, które oddziałuje na ten rozwój w powiązaniu z innymi czynnikami i procesami: stwarzając złożony układ bodźców i sytuacji wynikających z jej struktury i funkcjonowania [Kazubska, 2000: 10].

O rozwoju osobowości ludzkiej decyduje w dużym stopniu całościowość oddziaływań rodzicielskich [Czapów, 1969: 108].

Jednak w całym procesie wychowawczym należy zmierzać przede wszystkim ku wzajemnej bezinteresownej przyjaźni z dzieckiem [Pecyna, 1998: 250].

Rodzice, którym zależy na pomyślnej przyszłości dzieci, w centrum wychowawczej troski stawiają rozbudzenie zainteresowań i dążeń związanych z zasadniczymi celami życiowymi. Chodzi o to, aby dziecko w przyszłości dobrze wiedziało, po co żyje i by odczuwało, że warto żyć – żyć dla czegoś, czemuś poświęcić życie, dążyć i odnosić sukcesy [Czapów, 1968: 108].

Elżbieta Sujak przez życie w rodzinie i wychowanie rozumie kontakt człowieka mniej dojrzałego z dojrzałym, podjęty z inicjatywy dojrzałego. W tym kontakcie dokonuje się przekazywanie umiejętności życia – w najszerszym i najbogatszym tego słowa znaczeniu. Chodzi tu o życie duchowe, zdolność kochania, obdarzania, wartościowania, dążenia, zdobywania i znoszenia niepowodzeń, przyjmowania i poświęcania się. Wychowanie obejmuje także przekazywanie wartości: najpierw związanych z życiem biologicznym, potem bogactwa ludzkiej mowy, wiedzy i prawach, zależności między bytami, więzi międzyludzkich od najprostszego kontaktu, nawiązanego uśmiechem niemowlęcia z jego najbliższą piastunką, aż do przeżycia odpowiedzialności za człowieka lub ludzi, a może także – kraj, czy ludzkość [Sujak, 1972: 140-141].

Jedynym pewnym sukcesem wychowawczym jest nienaruszona więź z dzieckiem, aż do końca ludzkiego „bycia ojcem i matką” [Hennelowa, 1973: 101].

W założeniach rodzina powinna być miejscem pokoju, w którym każdy z jej członków, realizując swoje dążenia, staje się lepszym i bardziej doskonałym, zyskując przy tym nowe wartości dla siebie i innych osób, a w efekcie zadowolenia ze swego życia [Pecyna, 1998: 74].

Zadaniem rodziców jest ustawiczne, pozytywne oddziaływanie na psychikę dziecka. To oddziaływanie wspomagane jest naturalną potrzebą życzliwości i miłości rodzicielskiej. Zakłada też bezinteresowność, dlatego w dziecku kształtują się uczucia wyższe i umacniają więzi emocjonalne, które łączą dziecko z rodziną. W środowisku rodzinnym dziecko znajduje pierwsze możliwości uzewnętrzniania swych potrzeb uczuciowych przez zwracanie się, okazywanie zaufania oraz szukanie rady i pomocy [Pecyna, 1998: 67-68].

Miłość i akceptacja dziecka powinny charakteryzować się stałością i konsekwencją. Dziecko należy akceptować stale, niezależnie od humoru rodziców, powodzenia w pracy zawodowej i życiu osobistym, niezależnie od słabych stron, ułomności fizycznych, psychicznych i złego zachowania dziecka. Dziecko musi być przekonane, że jest przyjęte przez rodziców, że rodzice są jego przyjaciółmi, dobrze mu życzą, gotowi są okazać mu pomoc i życzliwość [Zaborowski, 1969: 73].

Rodzice powinni akceptować w takim samym stopniu wszystkie dzieci niezależnie od ich wieku, płci, uzdolnień, braków [Zaborowski, 1969: 74].

Zaufanie i troska rodziców o prawdziwe dobro dziecka wyzwalają w nim miłość i to nie tylko wobec rodziców [Bałut, 1998: 4].

Rodzina stwarza warunki do zaspokojenia potrzeby przynależności uczuciowej, bezpieczeństwa, stabilizacji. Określa cele i wartości, do których dzieci mają dążyć. Przyczynia się do formowania konkretnych potrzeb i zainteresowań. Rodzice, określonymi metodami, wpływają na to, jakimi sposobami dzieci będą zaspokajały swoje potrzeby: czy realizując np. potrzebę uznania, będą posługiwały się środkami właściwymi (np. dobra nauka) czy nieodpowiednimi (siła fizyczna) [Zaborowski, 1969: 22].

Rodzice starają się tak oddziaływać na dzieci, by zaakceptowały podsuwane im cele. Urabiają ich przekonania i kształtują wartości. Planują i

uzgadniają działania dotyczące wszystkich członków rodziny. Dokonują podziału prac obowiązujących członków rodziny i wskazują odpowiednie środki ich wykonania. Wydają polecenia i sprawdzają, czy i w jakiej mierze zostały wykonane. Nagradzają za wykonanie poleceń i za godne uznania zachowanie oraz karzą za niewykonywanie poleceń i za zachowanie zasługujące potępieniu. Rodzice rozstrzygają spory zachodzące między członkami rodziny i starają się wprowadzić ulepszenia ułatwiające i wzbogacające życie rodzinne. Reprezentują także interesy rodziny wobec innych osób, grup i instytucji [Czapów, 1968: 141-142].

Zadaniem rodziców jest także przygotowanie dzieci do wykonywania ról małżeńskich i rodzicielskich. Dlatego troszcząc się o dalsze losy dziecka nie mogą pominąć tych zadań wychowawczych, których realizacja służy przygotowaniu dziecka do małżeństwa oraz założenia własnej rodziny [Czapów, 1968: 141-142].

Wachlarz i realizacja zadań zależna jest zawsze od samej rodziny, od poziomu intelektualnego i kulturalnego rodziców, od warunków materialnych, które są bardzo istotne, czy od środowiska, w którym żyje rodzina [Grudniewski, 2000: 9].

Rodzina jest instytucją ogólnoludzką spotykaną we wszystkich epokach i kulturach. Jej uniwersalnymi i wszędzie spotykanymi zadaniami są: zaspokajanie popędu seksualnego, zaspokajanie elementarnych potrzeb życiowych oraz rodzenie i wychowanie dzieci. Żadna inna grupa czy instytucja społeczna nie jest w stanie wypełnić tych czterech zadań jednocześnie [Tyszka, 1993: 695].

Rodzina stanowi środowisko mające najlepsze warunki do przekazywania wartości moralnych, kulturowych, ponadczasowych i jednostkowych, które pomagają człowiekowi w kształtowaniu własnej tożsamości. Jest grupą podstawową w życiu swych członków. J. Rembowski uzasadnia tę tezę wyrażając słuszny pogląd, iż *rodzina jest grupą podstawową w kilku znaczeniach, lecz głównie w tym, że stanowi fundament dla wytworzenia się społecznego charakteru i społecznych ideałów jednostki* [Szychowska, 1999: 29].

Rodzina jest naturalnym środowiskiem życia dzieci i młodzieży i jako takie oddziałuje na nie uspołeczniająco, stwarzając warunki sprzyjające rozwojowi lub hamujące je. Niezależnie do tego, jak funkcjonuje, czy jest środowiskiem zdrowym i wartościowym moralnie, czy przejawia cechy patologii – w każdym przypadku kształtuje osobowość, postawę społeczną, wyznacza koleje losu dziecka [Izdebska 1993: 699].

- [1] Baláž, I. 2005. *Problémy masmediálnej etiky*, In: *Viera a Život*, Trnava: Dobrá kniha, Roč. XV., č.: 3.
- [2] Bałut, A. 1998. *Wychowanie dziecka w rodzinie katolickiej*, „Posłaniec św. Rodziny” Nr 5.
- [3] Czapów, Cz. 1968. *Rodzina a wychowanie*, Warszawa.
- [4] Dupkala, R. 2009. *Wstęp do filozofii dziejów*, Warszawa.
- [5] Grudniewski, T. 2000. *Funkcje społeczne i kulturalne rodziny*, „Wychowanie na co dzień” Nr 4-5.
- [6] Hannelowa, J. 1973. *U nas w rodzinie*, Kraków.
- [7] Izdebska, H. 1993. *Rodzina i jej funkcja wychowawcza*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, pod red. W. Pomykało, Warszawa.
- [8] Janke, A.W. 1999. *Uwarunkowanie podmiotowości stosunków wychowawczych w rodzinie*. „Wychowanie na co dzień” Nr 7-8.
- [9] Kamiński, M. 1994. „Msza Święta” Nr 9.
- [10] Kozubska, A. 2000. *Niepowodzenia szkolne uczniów a funkcjonowanie rodziny*, „Wychowanie na co dzień” Nr 3.
- [11] Kuśnierz, W. 2000. *Wpływ rodziny rozbitej na sytuację szkolną dzieci*, „Życie Szkoły” Nr 3.
- [12] Kutiak, K. 2000. *Wychowawczy aspekt wartości miłości w rodzinie*, „Wychowanie na co dzień” Nr 3.
- [13] Okoń, W. 1998. *Rodzina*, w: *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa.
- [14] Pecyna, M.B. 1998. *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka w świetle psychologii klinicznej*, Warszawa.
- [15] Rembowski, J. 1980. *Rodzina jako system powiązań*, w: *Rodzina i dziecko*, pod red. M. Ziemska, Warszawa.
- [16] Sękowska, Z. 1982. *Współzależność wychowania i rozwoju dziecka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, pod red. F. Adamski, Kraków.
- [17] Stolárik, S. 1997. *Zbytočná filozofia?* In: *Verbum*, roč. 8, č. 4
- [18] Stolárik, S. 1997. *Zbytočná filozofia?* In: *Verbum*, roč. 8, č. 4.
- [19] Sujak, E. 1972. *Sprawy ludzkie*, Kraków .

- [20] Sztanke, G. 1995. *Czasopisma psychologiczne – „Psychologia wychowawcza” i „Przegląd Psychologiczny” o Rodzinie*, w: *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, pod red. K. Jakubiak, Bydgoszcz.
- [21] Szychowska, M. 1999. *Stosunek rodziców do szkoły a osiągnięcia edukacyjne ich dzieci*, „Wychowanie na co dzień” Nr 10.
- [22] Tyszka, Z. 1993. *Rodzina*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała, Warszawa.
- [23] Wawrzonkiewicz, A. 2005. *O pojęciu wartości w ujęciu interdyscyplinarnym*, in : *Filozofia bliższa życiu*, Warszawa.
- [24] Zaborowski, Z. 1969. *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, Warszawa.